

ISSN 2010-5460

MAKTAB VA HAYOT

Ilmiy-metodik jurnal

8/2016

Web site: <http://www.tashxis.uz>
e-mail: maktabvahayot@sarkor.uz

ТАХРИР ҲАЙЪАТИ

Файзилла АХМЕДОВ
Йўлдош АСАДОВ
Хикматилла ДАМИНОВ
Борис БЛЯХЕР
Рисбой ЖҲРАЕВ
Улуғбек ИНОЯТОВ
Сарвар МУМИНОВ
Наргиза РАХМОНҚУЛОВА
Шавкат ШАРИПОВ

БОШ МУҲАРРИР

Шариф ЭРГАШЕВ

Муассислар:
Ўқувчиларни касб-ҳунарга
йўналтириш ва психологик-педагогик
Республика ташхис Маркази

«МАКТАБ ВА НАУОТ» МЧЖ

Журнал 2001 йилдан чиқа
бошлаган.

МАНЗИЛ:
100022, Тошкент ш.,
Қушбўғи мавзеси, 16А уй,
Тел: (0371) 250-04-69
факс: (0371) 250-45-74
E-mail: maktabvahayot@sarkor.uz

Муаллифнинг фикри ҳар доим
ҳам таҳририят фикрига тўғри кела-
вермайди. Таҳририят мақолаларнинг
услубий хатоларини тўғрилаш ва
қисқартириш ҳуқуқини ўзида сақлаб
қолади. Таҳририятга юборилган
мақолалар эгасига қайтарилмайди ва
тақриз қилинмайди.

Муаллифларнинг фамилияси,
исми, шарифи уларнинг паспортлари
маълумотларига мувофиқ ҳолда ёзи-
лади.

Мнение редакции не всегда сов-
падает с мнением автора. Редакция
оставляет за собой право на стилисти-
ческую правку и сокращение статей.
Присланные в редакцию рукописи не
возвращаются и не рецензируются.

Фамилия и инициалы авторов пи-
шутся согласно данным их паспорта.

Журналдан кўчириб босилганда
«МАКТАБ ВА НАУОТ» дан олинди.
деб кўрсатилиши шарт.

ОБУНА ИНДЕКСИ - 1019

МУНДАРИЖА

П.С.ЭРГАШЕВ.

Ёшларни ахборот-психологик
хуружлардан ҳимоя қилиш ҳақида 2

А.М.УЗОКОВ.

Ўқувчиларда ватанпарварлик туйғуларини шакллантириш 4

Г.Э.ДЖАНПЕИСОВА.

Болаларнинг математик тафаккурини ривожлантириш
жараёнида геометрик билимлардан фойдаланиш усуллари 7

Д.Р.АБДУМАДЖИДОВА.

Мақтаб ўқувчиларида ассертив хулқни
шакллантиришнинг психологик хусусиятлари 10

Q.F.RASULOVA.

Mehnat ta'limi darslarida nozmunchoqlar bilan
ishlash bo'yicha uslubiy tavsiyalar 14

SH.SH.OCHILOV.

Maktab o'quvchilarini kasb-hunarga
yo'naltirishning samarali yo'llari 16

U.R.RAJAPOV.

Harakatli o'yinlarni jismoniy tarbiya mashg'ulotining
asosiy qismiga mos holda tanlashning didaktik imkoniyatlari 19

Н.Ж.САГИНДИКОВА.

Мақтаб ўқувчиларида масъулият ҳиссини шакллантириш 21

О.У.АВЛАЕВ, С.Н.ЖҲРАЕВА.

Компетентли ўқитувчининг касбий
сифати қандай бўлиши керак? 23

M.U.XAMIDOVA, N.Q.ABIDOVA.

Maxsus maktablarda matematika darslarida o'yin
texnologiyalaridan foydalanish samaradorligi 26

Г.Т.ИСКАНДАРОВА.

Речевое поведение
в гендерном аспекте на примере детской речи 28

Н.Г.КАМИЛОВА.

Развитие эмоционального интеллекта у воспитанников
специализированных заведений – залог успешности
вторичной профилактики правонарушений 31

ИЛОВА:

СПОРТ МАШҲУЛОТЛАРИДА ТАЪЛИМ
ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ
ИМКОНИЯТЛАРИ
(МЕТОДИК ҚЎЛЛАНМА)

нинг даъватлари ҳар дам едимизда туришига эришишимиз керак: "Агарки миллатимиз жозибали, лекин сохта ва зарарли ғоялар тажовузи зимдан кучайиб бораётган бугунги мураккаб замонда ўз қадриятларини эъзозлаб, авайлаб сақлайдиган бўлса, билиб қўйинглар, бизга ҳеч қандай куч хавф соломмайди" [1, 294-б.].

Адабиётлар

1. Каримов И.А. Ўзбек халқи ҳеч қачон ҳеч кимга қарам бўлмайди. – Т. 13. – Т.: «Ўзбекистон», 2005. – 443 б.

2. Каримов И.А. Инсон, унинг ҳуқуқ ва эркинликлари – олий қадрият. – Т.14. – Т.: «Ўзбекистон»,

2006. – 280 б.

3. Каримов И.А. Юсак маънавият – енгилмас куч. И. Каримов. – Т.: «Маънавият», 2008. – 176 б.

4. Каримов И.А. Ватанимизнинг босқич-ма-босқич ва барқарор ривожланишини таъминлаш – бизнинг олий мақсадимиз. – Т. 17. – Т.: «Ўзбекистон», 2009. – 280 б.

5. Крысько В.Г. Секреты психологической войны (цели, задачи, методы, формы, опыт). – Мн.: Харвест, 1999. – 450 с.

6. Лисичкин В.А., Шелепин Л.А. Третья мировая (информационно-психологическая) война. – М.: Институт социально-политических исследований, 1999. – 304 с.

Ўқувчиларда ватанпарварлик туйғуларини шакллантириш

А.М.Узоков, Бухоро давлат университети ўқитувчиси

Патриотическое воспитание школьников – систематическая и целенаправленная деятельность по формированию высокого патриотического сознания учащихся, чувства верности своему Отечеству, готовности к выполнению гражданского долга и конституционных обязанностей по защите интересов Родины.

Ключевые слова и понятия: патриотизм, личность учащегося, защита прав, современное образование, бдительность, чуткость, идеологический иммунитет, формирование, развитие, методы, средства.

Patriotic education of schoolchildren - a systematic and purposeful activity on formation of high patriotic consciousness of students, feelings of loyalty to the Fatherland, readiness to fulfill their civic duty and constitutional duty to protect the interests of the motherland.

Key words and conceptions: patriotism, the student's personality, the protection of rights, modern education, alertness, sensitivity, ideological immunity, formation, development, methods, means.

Ўзбекистонда таълимни ислоҳ қилишнинг асосий омилларидан бири комил инсон тарбиясида "шахс манфаати ва таълим устуворлиги"дир. Кадрлар тайёрлашнинг миллий дастури таълим-тарбиянинг мақсадини янги йўналишга буриб, унга мос ҳолда мазмуннинг ҳам, педагогик жараённинг ҳам янгиланиши кузатишмоқда. Бу омил давлатимиз ёшларини ҳар томонлама баркамол бўлишига қаратилди.

Ўзлуксиз таълим тизимини мазмунан модернизациялаш ва таълим-тарбия самарадорлигини янги сифат босқичига кўтаришдан асосий мақсад ёшларимизнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоялаш, уларнинг замонавий билим ва касбга эга

бўлишини, бугунги ўта мураккаб ва таҳликали замонда мавжуд бўлган ҳар қандай хатарга, зарарли таъсир ва оқимларга нисбатан огоҳ, сезгир ва ҳушёр бўлиб яшадини ва жамиятимиз ҳаётида муносиб ўрин эгаллашини таъминлашдан иборат ҳисобланади. Шу нуқтаи назардан, умумий ўрта ва ўрта махсус таълим муассасалари ўқувчиларида ватанпарварлик туйғуларини шакллантириш ва ривожлантириш методлари, воситалари, технологияларининг тизимлаштирилишини давр тақозо этмоқда.

Ўқувчиларда мафкуравий иммунитет, миллий ифтихор, ўзликни англаш, ватанпарварлик, бағрикенглик туйғулари шакллантирилиши ва ривожлантирилиши жамият эҳтиёжларидан келиб чиқиб,

глобаллашув даврида бу масала муҳим аҳамият касб этади. Ушбу долзарб педагогик масалани ҳал этишда қуйидаги вазифаларни бажариш назарда тутилади:

- миллий ғоя, умуммиллий қадриятларга оид тушунчаларни барча ўқув фанлари таркибига сингдириш;
- таълим ва тарбияни уйғун олиб бориш, ўқувчиларнинг билимларини кенгайтириш, маънавий жиҳатдан юксалтириш бўйича таъсирчан педагогик чораларни белгилаш, таълим муассасаси фаолиятига ўқувчиларнинг тарбияланганлик даражасидан келиб чиққан ҳолда баҳо бериш. Бунинг учун замонавий ўқитувчиларнинг компетентлик даражасини ошириш;
- таълим муассасаларида соғлом ижодий муҳитни яратиш, таълим ва тарбия жараёнига илғор инновацион, педагогик ва ахборот технологияларини жорий этиш орқали ўқитиш сифатини янги босқичга кўтариш, ўқувчи-ёшларнинг дунёқараши, тафаккури, мустақил мушоҳада қилиш қобилиятларини ривожлантириш;
- ёшларни диний-экстремистик ғоялар, турли ахборот хуружлари таъсиридан ҳимоя қилиш, уларда ватанпарварлик, юртга садоқат ва унинг тақдирига дахлдорлик туйғуларини тарбиялаш;
- оилавий таълимга эътиборни кучайтириш, мактабгача таълим ёшидаги болаларнинг қобилиятларини эрта аниқлаш ва ривожлантириш;
- иқтидорли ёшларнинг қобилияти ва истеъдодини аниқлаш, тарбиялаш, тўлақонли рўёбга чиқаришнинг ягона умуммиллий тизимини шакллантириш, ўқув-тарбия жараёнини индивидуallasштириш, табақалаштириш ва профиллаштиришнинг илмий асосларини яратиш;
- узлуксиз таълим тизимининг барча босқичларида Давлат таълим стандартлари, ўқув режа ва дастурлари ҳамда дарсликларини такомиллаштириш, мазмунан узвийлаштириш билан таълим узлуксизлигини таъминлаш;
- таълим муассасаларида виртуал ўқув-лаборатория, замонавий ахборот коммуникация, электрон-техник ва масофадан ўқитиш имкониятларини кенгайтириш, дарслик, қўлланма ва ўқув фильмларининг электрон турларини яратиш ва улардан таълим -тарбия жараёнида самарали фойдаланиш орқали Ватанга муҳаббат туйғусини шакллантириш;
- мактабдан ташқари таълимнинг шакллари ва мазмунини тубдан янгилаш, ҳудудларнинг хусусиятлари, ўқувчиларнинг қизиқишлари ва оналарнинг хоҳиш-истаклари асосида миллий ҳунармандчилик, бадий-эстетик йўналишлардаги тўғарақларни кўпайтириш ва шу орқали ёшларни касбларга бўлган қизиқишини йўналтириш;
- ёшларда соғлом турмуш тарзи ҳамда фаол ҳаётий кўникмаларни шакллантириш, ўқувчилар, педагог ва ота- оналарнинг тиббий, экологик, ҳуқуқий ва педагогик маданиятини юксалтиришга

йўналтирилган таълим дастурларини ишлаб чиқиш ва татбиқ этиш;

- ўқувчи-ёшларда жисмоний маданиятни юксалтириш, қиз болаларни спорт машғулотларига жалб этишга алоҳида эътибор қаратиш, болалар спорти мажмуалари ва бошқа спорт иншоотларидан унумли фойдаланиш;
 - кутубхоналарни бадий, илмий-оммабоп, методик адабиётлар, луғатлар билан бойитиш, ахборот-ресурс марказлари ишини мазмунан бойитиш ва бошқалар.
- Худди шундай ўқувчиларда мафкуравий иммунитет, миллий ифтихор, ўзликни англаш, ватанпарварлик туйғуларини шакллантирилиши ва ривожлантирилиши тарбиянинг таъсирчан механизмларини излаб топишни тақозо этади. Бунинг учун таълим-тарбия тизимини қуйидаги тизим асосида ташкил этиш самарали натижаларни беради:
- биринчидан, тескари алоқани ўрнатиш- кўзланган ўқув-тарбиявий мақсадларга эришиш шакллари ва йўллари таҳлил қилиш;
 - иккинчидан, мақсад ва вазифаларни белгилаш – жамоанинг тараққий қилиш истиқболларини, истиқбол режаларини аниқлаш;
 - учинчидан, тақсимот йўналиши-жамоа аъзолари ўртасида бурч ва вазифаларни тақсимлаш;
 - тўртинчидан, яратувчанлик йўналиши- катталарнинг ёшлар билан мулоқот қилишининг соғлом муҳитини таркиб топтириш;
 - бешинчидан, педагогик тажрибани ўрганиш ва умумлаштириш;
 - олтинчидан, мотивация ва рағбатлантириш йўналиши – ўқувчи-ёшларнинг ҳамда мураббий-ўқитувчиларнинг таълим олиш ва таълим бериш фаолиятини рағбатлантиришни, ташқи стимулларни адекват қабул қилишни назарда тутати.
- Тарбиявий жараёнда комилликка интилишни кучайтиради;
- еттинчидан, назорат йўналиши-таълимий-тарбиявий жараёнда турли хил назорат турларини ўтказишни назарда тутати, маънавий-маърифий жараён ҳолати тўғрисидаги ахборотга эга бўлишни билдиради. Демак, мустақил Ўзбекистоннинг ҳар томонлама ривожланиши ва амалга оширилаётган ислохотларнинг муваффақияти аҳолининг, айниқса, ёш авлоднинг билими, тарбияси, ватанпарварлигида намоён бўлади, уларнинг маънавий қиёфасини белгилайди.
- “Фақатгина замонавий аснода таълим-тарбия олган, жаҳоннинг манамен деган мамлакатларидаги тенгдошлари билан беллаша оладиган, жисмоний ва маънавий жиҳатдан баркамол ёшлар биз бошлаган ишларни муносиб давом эттириш ва янги босқичга кўтаришга қодир бўлади”[1]. Шу аснода ёшлар жамоасида ватанпарварликни шакллантириш ишлари методик жиҳатдан тўғри йўналтирилганда жамиятнинг ҳар бир аъзоси онгига миллий истиқлол ғояларини сингдириш, мафкуравий иммунитетни ҳосил қилиш, уларнинг ўзлигини

англашлари, ватанпарварлик ва фидоийлик туйғуларини, миллатлараро тотувлик, диний бағрикенглик, толерантликни шакллантиришда ҳамда комил инсонга хос бўлган фазилатларни: софдиллик, тўғрисўзлик, адолатпарварлик, саховатлилик, ор-номуслик, тантилик сифатларини таркиб топтиришда ижобий самараларга эришиш мумкин.

Мустақил, маърифий-маданий, адолатли ва инсонпарвар жамиятда ёш авлодни ҳар томонлама етук, ахлоқли, одобли инсонлар сифатида камол топтириш, уларни ўз Ватанига садоқатли қилиб тарбиялашда уларда қуйидаги хусусиятларни шакллантириш лозим:

- ижобий фазилатлар моҳияти ва мазмунини тўғри тушуниш ҳамда таҳлил қилиш, шахсий муносабатини билдира олиш;

- жамоада яшаш, меҳнат қилиш малакаларини эгаллаш;

- баркамол инсон сиймосини идрок этиш, унинг маънавий қиёфасини шакллантириш методларини белгилаш.

Инсон тарбияси ва унинг тарбияланганлик даражаси ўз даврининг илмий-амалий мезонлари бўйича тадқиқ этишлик кўп асрлик фан тарихига эга. Инсониятнинг ер юзига келишидан эътиборан кишилар муайян социумнинг аъзоси тариқасида шахслараро муносабатга киришиши, мулоқот ўрнатиши, муомала маромига риоя қилиши лозим, деб белгиланиши тарбияланганлик ўлчовларининг вужудга келишига сабаб бўлган. Тараққиёт, ижтимоий онг, ақл-заковат, комфортга интилиш ҳисси тарбияланганликнинг ҳам ҳаракатлантирувчиси, ҳам механизми, ҳам зарурат эканлигини таъкидловчи омил бўлиб хизмат қилган ва бундан кейин ҳам кўп функционал вазифани адо этаверади.

Инсоншунослик фанида “инсон-жамият”, “жамият-инсон” шаклида ўзаро таъсирни тақозо этар экан, биринчи ва иккинчиси ҳам тўғри, ҳам тескари алоқани ўрнатиши жоиз.

Абдулла Авлоний ўзининг “Туркий Гулистон ёхуд ахлоқ” асарида инсон камолотида тарбиянинг ўрнини алоҳида таъкидлаб, “Жаноби Ҳақ инсонларнинг асл хилқатда истеъдод ва қобилиятли, яхши ила ёмонни, фойда ила зарарни, оқ ила қорани айирадиган қилиб яратган. Лекин, бу инсондаги қобилиятни камолга етказмоқ тарбия воситасида бўладир. Агар бола яхши тарбия топиб, бузуқ хулқдан сақланиб, гўзал хулқларга одатланиб катта бўлса, бахтиёр бир инсон бўлиб чиқади. Агар тарбиясиз, ахлоқи бузилиб ўсса, насиҳатни кулоғига олмайдиган, ҳар хил бузуқ ишларни қиладиган нодон, жоҳил бир расвои одам бўлиб чиқади” [2] -деб таъкидлайди. Шундай экан, бугунги кунда педагогик назария ва амалиёт муаммоларини тадқиқ қилиш ва ечимини топишда ватанпарварлик моҳияти, уни шакллантириш ва ривожлантириш масалалари муҳим аҳамият касб этади.

Таълим муассасалари ўқувчиларида ватанпарварлик туйғуларини шакллантириш ва ривожлан-

тириш учун жамиятнинг шахсга қўядиган ахлоқий талабларига мувофиқ келадиган хулқ-атвор малака ва одатлари ҳосил қилинади. Бунга эришиш кезида ёшларнинг онгига (таълим жараёнида), ҳиссиётига (дарсда ва синфдан ташқари ишларда), иродасига (фаолиятни уюштириш, хулқни идора қилиш жараёнида) тизимли ва мунтазам таъсир этиб борилади.

Режа асосида ўтказилган ватанпарварлик тарбияси моҳияти таълим - тарбия тизимини, жамият ва инсонларнинг интеллектуал ва жисмоний фаолиятини ташкил қилади.

Тараққиёт, ижтимоий онг, ақл-заковат, ватанпарварлик ҳисси тарбияланганликнинг ҳам ҳаракатлантирувчиси, ҳам механизми, ҳам зарурат эканлигини таъкидловчи омил бўлиб хизмат қилган ва бундан кейин ҳам кўп функционал вазифани адо этаверади. Тарбияланганлик барча ижобий хулқларни ўзида мужассамлаштириб, салбий хулқлардан фориг бўлиш демакдир.

Жамиятимизда ўқитувчининг инновацион фаолиятини ташкил қилишда бош омил-ёшларни Ватанга муҳаббат, миллий ғурур, мулоқот одоби, ўзбек ва жаҳон маданияти, санъати, халқ ёдгорликларини ардоқлаш каби юксак инсоний фазилатларни шакллантириш, шахс миллий дунёқарашини камол топтиришдан иборат. Шу сабабли бугунги кунда педагогика таълимий-тарбиявий жараённинг самарадорлигини оширишда, муҳим тарбиявий вазифаларни ҳал этишда етакчи ўринни эгаллаб келмоқда.

Ёшларда ватанпарварлик туйғуларини шакллантириш билан бирга, умуминсоний фазилатларни, маънавий сифатларни тарбиялаш зарур. Бунинг учун, энг аввало, инсон фазилатларининг ўзаро муносабатларини ва ўрнини аниқлаб олмоқ лозим. Маънавият эса ақлий, ахлоқий, ҳуқуқий, иқтисодий ва сиёсий билимлар замирида шаклланади. Мазкур билимлар ўз навбатида инсон ижобий сифатларининг камол топиб, бойиб боришига олиб келади.

Адабиётлар

1. Ислон Каримов. Она юртимиз бахту иқболи ва буюк келажаги йўлида хизмат қилиш – энг олий саодатдир.- Тошкент: Ўзбекистон, 2015.-304 бет.
2. Абдулла Авлоний “Туркий гулистон ёхуд ахлоқ”.-Тошкент: Ўқитувчи, 1994.-32-бет.
3. Абдуллаева Ш.А. Педагогик диагностика ва коррекция.-Тошкент: Фан ва ахборот технологиялари,2012-Б.-17-18.
4. Р.Ҳ.Жўраев ва бошқалар. Педагогика фани Концепцияси.-Тошкент,2010.-Б.-8.
5. Хобсон Флейк. Развитие ребёнка и его отношение с окружающими.-Москва: Мысль, 2009.-С.-32.